

JULIA MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA, AGNIESZKA ZATORSKA
Uniwersytet Łódzki

STRUKTURA PREDYKATOWO-ARGUMENTOWA POLSKICH I BUŁGARSKICH CZASOWNIKÓW SFERY EMOCJONALNEJ ORAZ ICH ANALITYCZNYCH ODPOWIEDNIKÓW¹

The predicate-argument structure of Polish and Bulgarian verbs of emotion and their analytical equivalents

SŁOWA KLUCZOWE: struktura predykatowo-argumentowa, czasowniki sfery emocjonalnej, formy analityczne, język polski, język bułgarski

KEY WORDS: predicate-argument structure, verbs of emotions, analytical forms, Polish, Bulgarian

ABSTRACT: In this paper, the authors present selected issues connected with realizations of semantic structures composed of predicates of emotion which are represented by verbal and analytical items in the examined data. The aim of the study is to show similarities and differences between the Bulgarian and Polish material in such matters as the syntax and the semantic structures of verbs of emotion, and their tendency to entail the propositional content in a different form, e.g.: as the clause, the nominal phrase and other items, as parts of the basic semantic structure. The authors hope that the investigation will demonstrate the phenomenon of “empty place” determined by the verbal or analytical item as the realization of the core predicate and its restrictions. The paper is connected with the project directed by M. Korytkowska. In the project, the authors of this paper collaborate together with M. Korytkowska and A. Kiklewicz.

Podjęte w tym artykule zagadnienia stanowią część problematyki aktualnej we współczesnym językoznawstwie sławistycznym. Problem analizy struktury predykatowo-argumentowej wpisujemy w naszym opracowaniu w ustalenia szkoły składni semantycznej S. Karolaka. Synteza założeń tej szkoły przedstawiona została w pracy „Podstawowe struktury składniowe języka polskiego” (Karolak 2002). Metodologia składni semantycznej jest rozwijana w badaniach sławistycznych, również konfrontatywnych (Kiklewicz/Korytkowska i in. 2010; Kiklewicz 2016). Obiektem naszych badań jest sposób realizacji predykatów ze sfery emocjonalnej

¹ Artykuł został przygotowany w ramach realizacji projektu naukowo-badawczego „Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie konfrontacji polsko-bułgarsko-rosyjskiej)” przyznanego na lata 2014–2017 przez Narodowe Centrum Nauki RP (nr grantu: 2013/11/B/H52/03116).

przez frazy z wykładnikami syntetycznymi i analitycznymi oraz ogląd różnic składniowych obserwowanych przy substytucji wykładników obu rodzajów. Obraz zostaje wzbogacony o perspektywę konfrontatywną, sławistyczną, obejmującą przykłady realizacji zdaniowych w języku polskim i bułgarskim. Podstawę dla zakreslenia badanego zbioru stanowi możliwość wywiedzenia badanej frazy od struktury semantycznej zbudowanej wokół predykatu wyższego rzędu. Przedstawione uwagi oparte są na analizie bułgarskiego i polskiego zbioru jednostek realizujących predykaty emocjonalne, w strukturze których jest obligatoryjnie zawarta pozycja argumentowa (x), której dotyczą stany o charakterze emocjonalnym (q). Wszystkie badane na potrzeby tego opracowania jednostki są zatem odzwierciedleniem predykatu jądrowego dla struktury $P(x, q)$. W artykule do charakteryzowania omawianej klasy predykatów i odpowiadających im jednostek (czasowników i analityzmów) stosujemy wymiennie trzy terminy (*s e n t i e n d i*, *e m o c j o n a l n e*, *u c z u ć*), np. predykaty *sentiendi*/ predykaty emocjonalne/ predykaty uczuć.

Analizując czasowniki należące do omawianej klasy, można zauważyć, że duża część z nich posiada odpowiedniki analityczne w postaci *k o n s t r u k c j i* typu *W N* (*W* – składnik werbalny, *N* – składnik nominalny), czyli tak zwanych analityzmów werbo-nominalnych (AWN). Zagadnienie bliskości znaczeniowej czasowników i struktur analitycznych stanowi kwestię złożoną i wciąż dyskutowaną w pracach językoznawczych na tle ogólniejszego problemu synonimii wyrażen językowych.

W niniejszym artykule za analityzmy uznajemy konstrukcje niepodzielne semantycznie, składające się z członu czasownikowego oraz nominalnego wykładnika treści predykatywnej. Analityzmami są zatem jednostki, zawierające

osobowy czasownik synsemantyczny oraz znominalizowany wykładnik treści predykatywnej w formie gramatycznie rządzonej przez werbum. Składnik werbalny decyduje o funkcji składniowej całej syntagmy i jej właściwościach formalnych. [...] O znaczeniu całej peryfrazy decyduje składnik imienny (Jędrzejko 1992, 51–52).

Jak podkreśla Żmigrodzki, formuła ta nie implikuje szyku członów analityzmu i w związku z tym możliwe są dwa typy konstrukcji analitycznych. Pierwszy typ stanowią AWN tradycyjnie zwane orzeczeniami peryfrastycznymi, np. pol. *wpaść w złość*. Drugi typ tworzą konstrukcje, w których składnik imienny ma formę mianownikową i pod względem formalnym może pełnić funkcję podmiotu zdania, np. pol. *strach kogoś ogarnia*, bułg. *обхвана някого страх* (Bogusławski 1978, 17–30; Żmigrodzki 2000a, 13–14; Mazurkiewicz-Sułkowska/Mokrzycka 2009). Kryteria wyodrębniania klasy analityzmów werbo-nominalnych zostały przyjęte za P. Żmigrodzkim (2000a). Podstawowym warunkiem wyodrębnienia klasy analityzmów werbo-nominalnych jest obecność rzeczownika abstrakcyjnego. Termin *r z e c z o w n i k a b s t r a k c y j n y* odnosi się tu do pojęć nieprzedmiotowych,

czyli rzeczowników będących wykładnikami wyrażenia predykatywnego. Konsekwencją zastosowania tego kryterium jest wykluczenie z opisu zwrotów, mających w swojej strukturze rzeczownik prymarnie konkretny, jak np. *rzucić okiem*, *wydać owoce*. Każdy przedstawiony analizy składa się z wyrażonego poprzez rzeczownik abstrakcyjny członu nominalnego (znominalizowanego wykładnika predykatu) i członu werbalnego (werbalizatora treści predykatywnej). Rolę tego drugiego może pełnić czasownik o funkcji wyłącznie strukturalnej (maksymalnie zbliżonej do posiłkowej) lub czasownik wnoszący następujące dodatkowe treści predykatywne: kauzatywność, pasywność, intensywność, bądź dodatkowe treści aspektualne (inchoatywność, duratywność, iteratywność, momentalność, terminatywność). Zarysowuje się tutaj problem: dlaczego języki posiadając syntetyczne wyrażenia werbalne, równolegle wykorzystują bardziej rozbudowane konstrukcje analityczne o analogicznej lub zbliżonej treści? Poszukując odpowiedzi na to pytanie, nie można nie zgodzić się ze zdaniem J. Mindak (1983, 126), która podkreśla specyficzną wartość stylistyczną konstrukcji analitycznych oraz to, że nadają one wypowiedzi barwności i obrazowości. Ich bogactwo w językach słowiańskich pozwala na wyrażenie tej samej treści na kilka sposobów, np. pol. *ogarnął (kogo) strach*, *dopadł (kogo) strach*, *opanował (kogo) strach*, *owładnął (kim) strach*; bułg. *завладя (някого) страх*, *обхвана (някого) страх*, *събуди се в (някого) страх*. Poza tym analityczne konstrukcje bardzo często służą do wyrażania dużej intensywności stanu przysługującego wyróżnionemu obiektowi, co trudno jest wyrazić konstrukcją werbalną, jeśli nie zostanie ona rozbudowana o leksykalne wykładniki poszczególnych elementów treści (por. Mindak 1983, 124). Mindak, porównując czasowniki inchoatywne z odpowiadającymi im konstrukcjami analitycznymi, zaznacza również, że w przypadku tych drugich, częściej niż dla czasowników o podobnej treści, informacja odnosi się do samego momentu zachodzenia zdarzenia, podczas gdy w inchoatywnych wyrażeniach werbalnych treść komunikatu dotyczy przede wszystkim okresu następującego bezpośrednio po zdarzeniu, por. np. *Jan wpadł w złość wobec Jan zezłościł się* (por. Mindak 1983, 124). Problem relacji między predyktorami syntetycznymi i analitycznymi, czyli między dwoma rodzajami wykładników predykatów, był już przedmiotem dociekań sławistów także w ujęciu konfrontatywnym bułgarsko-polskim (Korytkowska/Małdzijewa 1999). Bliskoźnacznosc odpowiadających sobie predyktorów analitycznych i syntetycznych autorki przywołanego studium weryfikowały poprzez obserwację sposobów realizacji elementów struktur predykatowo-argumentowych stanowiących podstawę odpowiednich predyktorów.

Do analizy struktury semantycznej wyrażań odpowiadających predykatom emocjonalnym, będących przedmiotem dociekań w niniejszym artykule (zarówno syntetycznych, jak i analitycznych), wybrano model predykatowo-argumentowy, dla którego punktem wyjścia jest poziom tzw. struktury propozycjonalnej, charakteryzującej na najgłębszym poziomie jednostkę realizującą predykat. Na kolejnym

poziomie ustalana jest zdaniowa struktura podstawowa, w której zrealizowane są wszystkie miejsca argumentowe. Swoiste cechy wykładnika predykatu (czasownika lub analityzmu w tym opracowaniu) określa jednak również zbiór dopuszczalnych struktur zdaniowych, które stanowią struktury interpretowane jako pochodne od struktury podstawowej. Struktury pochodne stanowią efekt pewnych przekształceń motywowanych względami semantycznymi lub (rzadziej) formalnymi. Dalsza analiza prowadzi do opisu realizacji komponentów struktur propozycjonalnych w powierzchniowych strukturach zdaniowych (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014, 49–50).

Obydwa analizowane języki należą do słowiańskiej rodziny językowej. Są jednak one reprezentantami dwóch skrajnie różnych typów strukturalnych. Język polski jest klasycznym językiem syntetycznym, natomiast bułgarski (wraz z macedońskim) należy do najbardziej analitycznych języków słowiańskich i posiada wiele cech, wynikających z przynależności do ligi bałkańskiej (rozbudowany system temporalny, zanik fleksji imiennej, zanik form infinitiwu, podwójne dopełnienie itd.). Mimo różnic strukturalnych i gramatycznych (mimo ich wspólnego funkcjonowania w rodzinie języków słowiańskich) między językami polskim i bułgarskim w zakresie prowadzonych przez nas badań nad predyktorami sfery emocjonalnej (syntetycznymi i analitycznymi) można zaobserwować podobieństwa w obu systemach językowych co do realizacji predykatów sfery emocjonalnej we frazach z wykładnikami owych predykatów w postaci jednego czasownika i w formie analityzmu.

Analizę materiału zdaniowego z języków bułgarskiego i polskiego odpowiadającego parom czasownik i analityzm werbo-nominalny poprowadzono w odniesieniu do możliwości lub konieczności nieujawniania składowych danych struktur semantycznych. Testem na zbadanie różnic semantyczno-składniowych między korespondującymi ze sobą predyktorami syntetycznymi i analitycznymi może być blokada danej realizacji składnika struktury predykatowo-argumentowej. Wyróżniono zjawisko analogii między możliwymi realizacjami struktur semantycznych w postaci struktur zdaniowych z predykatorem syntetycznym a bliskim wobec niego znaczeniowo predykatorem analitycznym. Odnotowano także różnice w zakresie realizacji potencjalnych struktur między obydwoma typami jednostek.

1. Obserwowana analogia między strukturami zdaniowymi z analitycznymi i syntetycznymi wyrażeniami odpowiadającymi predykatom uczuć

Zebrane przykłady zdaniowe ilustrują zjawisko pełnej lub niemal pełnej analogii w zakresie realizacji danej struktury semantycznej w postaci wybranych typów struktur zdaniowych odzwierciedlających strukturę na poziomie predykatowo-

-argumentowym niezależnie od tego, czy podstawowy predykat oddawany jest przez czasownik, czy przez analityzm werbo-nominalny. Pisząc o analogii, zdajemy sobie sprawę, że konfrontowane przykłady w jednym z badanych języków, np. pol. *Niespodziewane zasłabnięcie kobiety podczas składania życzeń na przyjęciu wystraszyło gości wobec Tym, jak nagle zasłabła przy składaniu życzeń podczas przyjęcia, kobieta wzbudziła strach* w gościach, stanowią możliwie najbliższe swoje odpowiedniki i parafrazy, bliskie na tyle, na ile pozwala system danego języka. Wymiana jednostek będących realizacjami badanych predykatów pociąga za sobą zmiany na poziomie składniowym implikowane budową konstrukcji analitycznej. Zmiany, które w polszczyźnie generowane są przez rekcję danego czasownika i dystrybucję przypadków fleksyjnych przy werbalnym bądź nominalnym (dla analityzmu) wykładniku danego predykatu, pozostają poza zakresem naszej analizy. Należy także zaznaczyć, że podstawowa dla badanej klasy struktura $P(x, q)$ może przybierać dla różnych jednostek struktury zdaniowe z odmienną lokalizacją argumentów. Różnicę taką obserwujemy np. dla pary wyrażen *X wzruszył się – X-a ogarnęło wzruszenie*. Dla zdania *X wzruszył się tym, że odwiedzili go bliscy* stosujemy zapis struktury $V N_x, V_q \dots$ wskazujący na realizację argumentu (x) w pozycji podmiotu. A dla zdania *X-a ogarnęło wzruszenie, gdy odwiedzili go bliscy* odpowiedni jest zapis $AWN V_q \dots, N_x$ ponieważ fraza odpowiadająca argumentowi (x) wyrażana jest poza podmiotem.

Materiał bułgarski

ПЛАША

$V V_q \dots, N_x$

Плаши ме (това), че те обичам.

Плаши ме (това), как той реагира на думите ми.

$V NV_q \dots, N_x$

Плаши ме непълноценният живот.

Плаши ме глобалното затопляне.

Плаши ме характера ти.

$V NV_{aq} \dots NV_q \dots, N_x$

Плаши ме живота с неговата отговорност.

$V N_{aq} \emptyset_q N_x$

Плашат ме кучета.

$V N_{aq} NV_q \dots, N_x$

Цитрас плаши гърците с предсрочни избори.

$V N_{aq} V_q \dots, N_x$

Цитрас плаши гърците с това, че може да направи предсрочни избори.

ВЪЗБУЖДАМ / ВЪЗБУДЯ СТРАХ

$AWN V_q \dots, N_x$

Възбужда в мене страх (това), че те обичам.

Възбужда в мене страх (това), как той реагира на думите ми.

$AWN NV_q \dots, N_x$

Възбужда в мене страх непълноценният живот.

Възбужда в мене страх характера ти.

$AWN N_{aq} \emptyset_q N_x$

Кучетата възбуждат в мене страх.

$AWN N_{aq} NV_q \dots, N_x$

Ципрас с предсрочни избори възбужда страх в гърците.

$AWN N_{aq} V_q \dots, N_x$

Ципрас възбужда страх в гърците с това, че може да направи предсрочни избори.

ПОГНУСЯВАМ СЕ, ПОГНУСЯ СЕ

$V N_x V_q \dots$

Погнусих се от това, как са накарали младите им възпитаници да викат.

Погнусих се да пия вода от локва.

$V N_x NV_q \dots$

Погнусих се от това честване.

Погнусих се от публикуваните мнения.

Погнусих се от простотията, от липсата на чувство за мяра.

$V N_x N_{aq} \emptyset_q$

Погнусих се и от доктора, и от предаването.

Погнусих се от косъма в супата.

ОБЗЕМА / ОБЗЕ ПОГУСА

$AWN V_q \dots, N_x$

Обзе ме погуса от това, как са накарали младите им възпитаници да викат.

Обзе ме погуса да пия вода от локва.

$AWN NV_q \dots, N_x$

Обзе ме погуса от това честване!

Обзе ме погуса от публикуваните мнения.

Обзе ме погуса от простотията, от липсата на чувство за мяра.

$AWN N_{aq} \emptyset_q N_x$

Обзе ме погуса и от доктора, и от предаването.

Обзе ме погуса от косъма в супата.

Material polski

WYSTRASZYĆ

$V V_q \dots, N_x$

Dziwczynę wystraszyło to, że w obejściu kręcił się ktoś obcy.

To, że na niebie pojawiły się niezidentyfikowane obiekty, wystraszyło obserwatorów.

$V NV_q \dots, N_x$

Niespodziewane zasłabnięcie kobiety podczas składania życzeń na przyjęciu wystraszyło gości.

Zmniejszenie się oprocentowania kredytów wystraszyło bankowców.

$V N_{aq} \emptyset_q N_x$

Drony na niebie wystraszyły przechodniów.

Przestępców wystraszyła właścicielka mieszkania.

$V N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq} N_x$

Psychopata jako pracownik wystraszył szefów firmy.

Zaborczy tatuś jako przyszyły teść wystraszył chłopaka Kaliny.

$V N_{aq} NV_q \dots, N_x$

Przeciwnik wystraszył zawodnika swoją energią.

Wanda wystraszyła znajomych nagłym omdleniem.

$V N_{aq} V_q \dots, N_x$

Tym, że ryknął w nawie kościoła, nieznanomy wystraszył księdza i wiernych.

WZBUDZIĆ STRACH

$AWN V_q \dots, N_x$

To, że w obejściu kręcił się ktoś obcy, wzbudziło w dziewczynie strach.

To, jak nagle zrobiło się w górach ciemno, wzbudziło strach [nawet] u wytrawnych taterników.

$AWN NV_q \dots, N_x$

Kryzys wzbudził strach u inwestorów.

Zmniejszenie się oprocentowania kredytów wzbudziło strach u bankowców.

$AWN N_{aq} \emptyset_q N_x$

Drony na horyzoncie wzbudziły strach w przechodniach.

Niezidentyfikowane obiekty na niebie wzbudziły strach w przechodniach.

Właścicielka mieszkania wzbudziła we włamywaczach strach.

$AWN N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq} N_x$

Psychopata jako pracownik wzbudził strach u szefów firmy.

Zaborczy tatuś jako przyszyły teść wzbudził strach w chłopaku Kaliny.

$AWN N_{aq} NV_q \dots, \emptyset_x$

Przeciwnik wzbudził w zawodniku strach swoją energią.

Groźnym warczeniem pies wzbudził strach w przechodniach.

$AWN N_{aq} V_q \dots, N_x$

Tym, że ryknął na placu przed świątynią, przechodzień wzbudził strach w księdzu i kobietach.

Tym, jak nagle zaskłabła przy składaniu życzeń podczas przyjęcia, kobieta wzbudziła strach w gościach.

WZRUSZAĆ SIĘ, WZRUSZYĆ SIĘ

$V N_x V_q \dots$

Kobiecina wzruszyła się bardzo, gdy daliśmy jej kwiaty.

$V N_x NV_q \dots$

Dziennikarz wzruszał się niedolą i nieszczęściem uchodźców.

Marek wzruszył się gotowością pomocy ze strony przyjaciół.

Pani dyrektor zawsze wzruszała się przemówieniami w czasie szkolnych akademii.

$V N_x N_{aq} \emptyset_q$

Ludzie na spacerze wzruszyli się młodymi wiewiórkami.

Wiktor wzrusza się małymi kociętami.

$V N_x \emptyset_q$

Maria łatwo się wzrusza.

OGARNIA / OGARNĘŁO WZRUSZENIE

$AWN V_q \dots, N_x$

Kobiecinę ogarnęło wzruszenie, gdy daliśmy jej kwiaty.

$AWN NV_q \dots, N_x$

Dziennikarza ogarnęło wzruszenie na niedole i nieszczęścia uchodźców.

Na gotowość pomocy ze strony przyjaciół ogarnęło Marka wzruszenie.

$AWN N_{aq} \emptyset_q N_x$

Ludzie na spacerze ogarnęło wzruszenie z powodu młodych wiewiórek.

Ogarnęło go wzruszenie z powodu małych kociąt.

$AWN \emptyset_q N_x$

Marię łatwo ogarnia wzruszenie.

WZRUSZAC, WZRUSZYĆ

$V V_q \dots, N_x$

Andrzeja wzruszyło to, że urodził mu się syn.

Młodych rodziców wzruszyło to, jak ich niemowlę pierwszy raz się do nich uśmiechnęło.

$V NV_q \dots, N_x$

Gra młodych wykonawców wzruszyła rodziców.

Pracowników organizacji humanitarnych wzrusza tułaczka tysięcy uchodźców.

$V NV_q \dots N_{aq} N_x$

Terapeutę wzruszała w podopiecznej jej prawdomówność.

$V N_{aq} \emptyset_q N_x$

Bezdomne kundle w schronisku dla zwierząt wzruszają Beatę.

Przechodnia nieoczekiwanie wzruszył obrośnięty mchem, zmurszały grobowiec powstańców z 1863 r.

$V V_q \dots N_{aq} N_x$

Dziecko wzruszyło Monikę tym, że objęło ją za szyję.

$V N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq} N_x$

Szmaciana kukielka jako zabawka wzrusza Ewę.

$V N_{aq} NV_q \dots, N_x$

Bezdomne kundle wzruszają odwiedzających schronisko swoim zachowaniem.

WYWOŁYWAĆ / WYWOŁAĆ WZRUSZENIE

$AWN V_q \dots, N_x$

To, że urodził mu się syn, wywołało u Andrzeja wielkie wzruszenie.

W młodych rodzicach wywołało wzruszenie to, jak ich niemowlę pierwszy raz się do nich uśmiechnęło.

$AWN NV_q \dots, N_x$

Gra młodych wykonawców wywołała wzruszenie u rodziców.

Prawdomówność podopiecznej wywołała wzruszenie terapeuty.

Tulaczka tysięcy uchodźców wywołała wzruszenie pracowników organizacji humanitarnych.

AWN $N_{aq} NV_q \dots, N_x$

Podopieczna swoją prawdomównością wywołała wzruszenie terapeuty.

AWN $N_{aq} \emptyset_q N_x$

Bezdomne kundły w schronisku dla zwierząt wywołują u Beaty silne wzruszenie.

Obrońnięty mchem, zmurszały grobowiec powstańców z 1863 r. wywołał w przechodniu nieoczekiwane wzruszenie.

AWN $V_q \dots N_{aq} N_x$

Dziecko wywołało u Moniki wzruszenie tym, że objęło ją za szyję.

AWN $N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq} N_x$

Szmaciana kukielka jako zabawka wywołała w Ewie wzruszenie.

AWN $N_{aq} NV_q \dots, N_x$

Bezdomne kundły swoim zachowaniem wywołują wzruszenie u odwiedzających.

2. Różnice w zakresie realizacji poszczególnych elementów struktur predykatowo-argumentowych między strukturami zdaniowymi z analitycznymi i syntetycznymi wyrażeniami odpowiadającymi predykatom uczuć

W przypadku niektórych predyktorów syntetycznych, gdzie argument q jest wyrażony bezokolicznikiem (bułg. *da*-konstrukcją) w odpowiednikach analitycznych można zaobserwować brak możliwości wyrażenia argumentu q frazą zdaniotwórczą (argument q w takich przypadkach jest wyrażany nazwą abstrakcyjną).

Materiał bułgarski

ЗАОБИЧАМ

$V N_x V_q \dots$

Заобичах да пера и да глaдя.

[*Нищо няма да показвам, но искам да се похваля, че*] *заобичах да глeдам цветя!*

$V N_x NV_q \dots$

[*Минаха години и чак тогава*] *заобичах музиката.*

ЗАВЛАДЯВА / ЗАВЛАДЯ ОБИЧ

AWN $V_q \dots, N_x$

brak

AWN $NV_q \dots, N_x$

Завладя ме обич към музиката.

Пламнах от обич към музиката.

Powyższa uwaga nie dotyczy bułgarskich *da*-konstrukcji celowych (*da* = *za da*), por.

ИЗПЛАШВАМ СЕ, ИЗПЛАША СЕ $V N_x, V_q \dots$ *Изплаших се да не проваля отбора.* $V N_x, NV_q \dots$ *Изплаших се от страшната човешка сила.**Изплаших се от вида му.***ОБЗЕМА / ОБЗЕ СТРАХ, ОБХВАЩА / ОБХВАНА СТРАХ** $AWN V_q \dots, N_x$ *Обзе ме страх да не проваля отбора.* $AWN NV_q \dots, N_x$ *Обзе ме страх от страшната човешка сила.**Обзе ме страх от вида му.***Material polski****BRZYDZIĆ SIĘ** $V N_x, VI_q \dots$ *Hania brzydzi się jeść z brudnych talerzy.***CZUĆ OBRZYDZENIE** $AWN N_x, VI_q \dots$ **brak** $AWN N_x, NV_q \dots$ *Hania czuła obrzydzenie do jedzenia z brudnych talerzy.*

Obserwuje się, iż niekiedy argument q w AWN dopuszcza wyłącznie realizację zdaniową i blokuje dostęp fraz imiennych.

Material bułgarski**РАДВАМ СЕ** $V N_x, V_q \dots$ *Радвам се, че все пак усилията на момчетата бяха възнаградени.**Радвам се, че ми дават шанс.* $V N_x, NV_q \dots$ *Радвам се за успехите ви!**Радвам се на добрия резултат.**Радвам се от победата над Вихрен.* $V N_x, N_{aq} \emptyset_q$ *Радвам се за щангиста.**Радвам се на приятелите си, [и тяхното присъствие].* $V N_x, N_{aq} V_q \dots$ *Радвам се за него, че винаги успява.*

ОБХВАЩА / ОБХВАНА РАДОСТ, ОБЗЕМА / ОБЗЕ РАДОСТ

AWN $V_q \dots, N_x$ *Обхваща ме радост, че все пак усилията на момчетата бяха възнаградени.**Обхваща ме радост, че ми дават шанс.*AWN NV $V_q \dots, N_x$

brak

AWN $N_{aq} \emptyset_q, N_x$

brak

AWN $N_{aq} V_q \dots, N_x$

brak

Materiał polski

CIESZYĆ SIĘ

 $V N_x, V_q \dots$ *Marta cieszyła się, że dzieci wracają do domu.* $V N_x, NV_q \dots$ *Protestujący cieszyli się odwagą dziennikarzy.**Znajomi cieszyli się z narodzin córki.* $V N_x, N_{aq} \emptyset_q$ *Kapłan cieszy się z każdego grzesznika [czyniącego pokutę].* $V N_x, \emptyset_q$ *Polacy cieszą się [i bawią] w karnawale.*

OGARNIA / OGARNEŁA RADOŚĆ

AWN $V_q \dots, N_x$ *Ogarnęła ją radość na to/ z powodu tego, że dzieci wracają do domu.*AWN NV $V_q \dots, N_x$ **Ogarnęła go radość na odwagę/ z odwagi dziennikarzy.***Ogarnęła ją radość na wyjazd. (?)**Ogarnęła ich radość z powodu narodzin córki.*AWN $N_{aq} \emptyset_q, N_x$ **Kapłana ogarnęła radość z każdego grzesznika (czyniącego pokutę).**Ogarnęła ich radość z (powodu) domu.*AWN \emptyset_q, N_x **W karnawale Polaków ogarnia radość.*

Dla pary *cieszyć się* i *radość ogarnia/ogarnęła* ważne są różnice kontekstowe. W niektórych kontekstach możliwa jest realizacja danej frazy, np. z nominalizacją przy predykatorku analitycznym, w innych nie. Dla AWN charakterystyczne jest odniesienie do struktury semantycznej tej klasy; wskazanie na przyczynę radości, por. *Ogarnęła ich radość z powodu narodzin córki*. Na to, iż w strukturze semantycznej leksykalnych wykładników predykatów uczuć wbudowane jest znaczenie źródła danego uczucia badacze wskazywali już wcześniej (Nowakowska-Kempna

1986). Konfrontacja struktur zdaniowych z syntetycznymi i analitycznymi wykładnikami predykatów uczuć w dwu różnych językach uwypukla tę właściwość. Brak możliwości wyzerowania argumentu q w AWN (zwłaszcza w użyciach habitualnych).

Materiał bułgarski

РАДВАМ СЕ

$V N_x \emptyset_q$

nieakt. *Тя винаги се радва.*

ОБХВАЩА / ОБХВАНА РАДОСТ, ОБЗЕМА / ОБЗЕ РАДОСТ

AWN $\emptyset_q N_x$

brak

Materiał polski

CIESZYĆ SIĘ

$V N_x \emptyset_q$

Ludzie w biednych krajach zwykle cieszą się częściej niż w bogatych.

OGARNIA / OGARNEŁA RADOŚĆ

AWN $N_{aq} \emptyset_q \emptyset_x$

brak

Analityczna postać predykatu powoduje, że rzadziej występuje możliwość wyniesienia argumentu q z wyrażonym następnie q w formie NV lub V.

Materiał bułgarski

НЕНАВИЖДАМ

$V N_x V_q \dots$

Ненавиздам (това), че толкова често лъжеш.

$V N_x NV_q \dots$

Повече от всичко ненавиздам пътуванията.

Ненавиздам диети.

$V N_x N_{aq} \emptyset_q$

Ненавиздам българските «творци» на изкуството.

[Обичах го, а сега] го ненавиздам!

$V N_x N_{aq} NV_q \dots$

Ненавиздам в него ината.

$V N_x N_{aq} V_q \dots$

Ненавиздам в него (това), че смърди на скумбрия.

ОБХВАЩА / ОБХВАНА ОМРАЗАAWN $V_q \dots, N_x$ *Обхваща ме омраза към (това), че толкова често лъжеш.**Обхваща ме омраза към (това), че той смърди на скумбрия.*AWN $NV_q \dots, N_x$ *Повече от всичко обхваща ме омраза към пътуванията.**Обхваща ме омраза към диети.**Обхваща ме омраза към ината в него.*AWN $N_{aq} \emptyset_q N_x$ *Обхваща ме омраза към българските «творци» на изкуството.**[Обичах го, а сега] обхваща ме омраза към него!*AWN $N_{aq} NV_q \dots, N_x$ **brak**AWN $N_{aq} V_q \dots, N_x$ **brak**

Zaobserwowana tendencja nie dotyczy jednakże konstrukcji kauzatywnych i zwrotnych.

ОБЕЗПОКОЯВАМ, ОБЕЗПОКОЯ $V N_{aq} NV_q \dots, N_x$ *Тя ме обезпокои с тази информация.***СЪБУЖДАМ / СЪБУДЯ БЕЗПОКОЙСТВО, ПОРАЖДАМ / ПОРОДЯ БЕЗПОКОЙСТВО**AWN $N_{aq} NV_q \dots, N_x$ *Тя събуди в мене безпокойство с тази информация.***ОБЕЗПОКОЯВАМ СЕ, ОБЕЗПОКОЯ СЕ** $V N_x N_{aq} V_q \dots$ *Обезпокоих се за него, че няма да се справи с тази задача***СЪБУЖДА СЕ / СЪБУДИ СЕ БЕЗПОКОЙСТВО**AWN $N_{aq} V_q \dots, N_x$ *Събуди се в мене безпокойство за него, че няма да се справи с тази задача*

Materiał polski

PRZESTRASZAĆ SIĘ, PRZESTRASZYĆ SIĘ $V N_x V_q \dots$ *Ewa przestraszyła się tego, że sąsiedzi często krzyczeli wieczorami.* $V N_x NV_q \dots$ *Ewa przestraszyła się wieczornych krzyków.*

$V N_x N_{aq} \emptyset_q$

Dziecko przestraszyło się wielkiego psa.

Ewa przestraszyła się sąsiadów.

$V N_x V_q \dots N_{aq}$

Ewa przestraszyła się w sąsiadach tego, że krzyczą.

$V N_x NV_q \dots N_{aq}$

Ewa przestraszyła się w sąsiadach ich hałaśliwości.

OGARNIA / OGARNĄŁ STRACH

$AWN V_q \dots, N_x$

Elizę ogarnął strach, że sąsiedzi będą się głośno zachowywali.

Gdy usłyszała na schodach kroki bandytów, ogarnął ją strach.

$AWN NV_q \dots, N_x$

[realizacja uzależniona od kontekstu zdaniowego]

Annę ogarnął strach o pracę.

Marię ogarnął strach o życie.

Inwestorów ogarnął strach z powodu pogorszenia się sytuacji na rynku.

$AWN N_{aq} \emptyset_q N_x$

Franka ogarnął strach o auto [które było zepsute].

Ogarnął ją strach o dzieci.

$AWN NV_q \dots N_{aq} N_x$

brak

$AWN V_q \dots N_{aq} N_x$

brak

$AWN \emptyset_q N_x$

Ogarnął ją nagły, niewytłumaczalny strach.

Podsumowując powyższe, można stwierdzić, że w badanych językach analityczne konstrukcje występują równolegle z formami syntetycznymi, a wybór którejs z nich zależy przede wszystkim od indywidualnego stylu mówiącego. Można jednak zauważyć, że predykatory syntetyczne są preferowane w mowie potocznej, natomiast analityczne konstrukcje w większości występują w literaturze, publicystyce, rozprawach naukowych i tekstach prawniczych (por. Mazurkiewicz-Sułkowska 2008).

Analiza ukazała również różnice w możliwości realizacji zdaniowych określonych fragmentów struktur predykato-argumentowych. Tu zostały udokumentowane następujące zjawiska: brak możliwości realizacji komponentu q jako frazy zdaniowej przy analitycznym wykładniku nadrzędnego predykatu, możliwość lub jej brak w zakresie wyrażenia argumentu q w języku polskim przez frazę z bezokolicznikiem (bułg. tzw. *da-konstrukcja*), ograniczona możliwość zerowania argumentu q przy AWN , a także ograniczenie możliwości wyniesienia argumentu q z wyrażonym następnie q w formie NV lub V .

Relacje między predyktorami syntetycznymi i analitycznymi zostają dodatkowo skomplikowane przez perspektywę bliskich sobie, ale odmiennych gramatycznie,

języków – bułgarskiego i polskiego. Zabieg badania semantyki jednostek syntetycznych i analitycznych poprzez testowanie możliwości ich użycia w określonych schematach zdaniowych pozwala na badanie semantyki i potencjału jednostek leksykalnych, a wśród nich złożonych jednostek analitycznych, w połączeniu z obserwacją relacji elementów należących do zbioru jednostek leksykalnych w odniesieniu do kombinatoryki składowych struktur propozycyjalnych i ich możliwych manifestacji na poziomie formalnym.

Fragment badań nad językowymi wykładnikami predykatów uczuć o postaci syntetycznej i analitycznej potwierdził znaną tezę o ścisłym związku płaszczyzny semantycznej i składniowej. Przeprowadzone analizy wskazały na rolę analizy struktury predykatowo-argumentowej dla wnikliwszej interpretacji semantycznej danej jednostki językowej. Porównania w zakresie rozpatrywanych struktur między odmiennymi językami słowiańskimi – polskim i bułgarskim pozwoliły odnaleźć podobieństwa i uwypuklić różnice formalne ściśle połączone z możliwością modyfikacji wyrażanych treści.

Wykaz zastosowanych skrótów i symboli

Poziom struktury semantycznej:

- P – predykat;
 x – pozycja argumentu przedmiotowego;
 q – pozycja argumentu propozycyjalnego.

Poziom fraz zdaniowych:

- V – symbol wyrażenia predykatywnego zdaniotwórczego w formie *verbum finitum*, który oznacza kategorie orzeczeń przyporządkowanych predykatom pierwszego i wyższego rzędu zarówno w zdaniach niezależnych, jak i w zdaniach zależnych pełniących funkcję argumentów propozycyjalnych;
- AWN – symbol wyrażenia predykatywnego zdaniotwórczego w formie analizy werbo-nominalnego;
- N_x – symbol wyrażenia argumentowego przedmiotowego, czyli uzupełnienia, które oznacza wykładniki argumentu przedmiotowego przeważnie o postaci fraz imiennych;
- N_q – symbol wyrażenia argumentowego (uzupełnienia), które oznacza wykładnik argumentu propozycyjalnego, przy czym subskrypt $_q$ odsyła do miejsca zajmowanego przez dany argument w zhierarchizowanym układzie;
- \emptyset_x, \emptyset_q – symbole pustych pozycji uzupełnień, które oznaczają niewypełnienia bezkontekstowe, tzn. możliwe do zinterpretowania poza kontekstem komunikacyjnym, por. *Matki kochają bezgranicznie* – $V N_x \emptyset_p$;
- N_{aq} – argument „wyniesiony” ze struktury propozycji zależnej do struktury propozycji jądrowej, np. *Solenizanci zwykle wzruszają się prezentami* („Solenizanci zwykle wzruszają się tym, że ktoś dał im prezenty”) – $V N_x N_{aq} \emptyset_q$;
- NV_q – symbol wyrażenia predykatywnego w formie nazwy abstrakcyjnej (często utworzonej na bazie czasownika – *czytanie* lub przymiotnika – *mądrość*).

Inne:

- akt. – użycie aktualne (umiejscowione na osi czasu);
nieakt. – użycie nieaktualne (nieumiejscowione na osi czasu: habitualne lub omnitemporalne).

Bibliografia

- BOGUSŁAWSKI, A. (1978), Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych. W: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Wrocław, 17–30.
- KORYTKOWSKA, M./MAŁDŻIJEW, W. (1999), O pewnych cechach predyktorów analitycznych w językach bułgarskim i polskim. W: *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. I/XLIV*, 31–43.
- KORYTKOWSKA M./MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA J. (2014), O konfrontatywnym badaniu polskich i bułgarskich czasowników mentalnych. W: *Rocznik Sławistyczny*. 63, 47–76.
- JĘDRZEJKO, E. (1988), *Słownik konstrukcji werbo-nominalnych*. Zeszyt próbny. Katowice.
- JĘDRZEJKO, E. (1992), *Słownictwo tzw. analityczne w opisie leksykalnym (proponycja opisu i klasyfikacji)*. W: *Opisać słowa*. Warszawa, 50–61.
- JĘDRZEJKO, E. (2002), *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – znaki – pojęcia*. Katowice.
- KAROLAK, S. (2002), *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa.
- KIKLEWICZ, A. (2016), *Русский язык в модели экспликативного синтаксиса* W: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. VII/1, 133–152.
- KIKLEWICZ, A./KORYTKOWSKA, M. (red.) (2010), *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski i polski*. Olsztyn.
- MALISZEWSKA, A. (2001a), O problemie kryteriów klasyfikacyjnych predyktorów mentalnych. W: *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. XLVI*, 91–134
- MALISZEWSKA, A. (2001b), Wybrane właściwości analitycznych predyktorów mentalnych. W: *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. XLVII*, 79–87.
- MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA, J. (2008), Wyrażanie kategorii inchoatywności w językach polskim, bułgarskim i białoruskim, Łódź.
- MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA, J./МОКРЗЫЦКА, А. (2009), From the works on the Bulgarian-polish dictionary of verbo-nominal analytical constructions. W: *Cognitive studies / Etudes cognitives*. 9, 223–233.
- MINDAK, J. (1983), *Peryfrastyczne konstrukcje predykatywne z parafrazą przymiotnikową (na materiale polskim, serbo-chorwackim i macedońskim)*. Wrocław.
- ŻMIGRODZKI, P. (2000a), *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*. Katowice.
- ŻMIGRODZKI, P. (2000b), *Z zagadnień składni wewnętrznej polskich zwrotów werbo-nominalnych. Dystrybucja i funkcja czasowników posiłkowych*. W: *Polonica*. 20, 83–99.